

Марісюк К. Б. ©

доктор юридичних наук, доцент
(Національний університет
«Львівська політехніка»)

ЩЕ РАЗ ДО ПИТАННЯ ПРО ТИПОЛОГІЮ ОСОБИ НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗЛОЧИНЦЯ

Здійснено спробу дослідити типологію особи насильницького злочинця. Встановлено, що, взявши за основу типологічної класифікації особи насильницького злочинця мотив злочину, можна виділити такі основні типи особи: 1) корисливий; 2) насильницький; 3) сексуально-девіантний; 4) атипово-вмотивований. Спираючись на досить поширений в кримінології варіант типології особи злочинця (професійний тип, звичний, нестійкий, недбалый, випадковий), вважаємо за доцільне перенести останній підхід і на типологію особи насильницького злочинця, проте дещо пристосовавши його до специфіки саме насильницьких злочинців, виокремивши кримінально-злісний, агресивно-ситуативний та звичний (інфантильний) типи.

Ключові слова: злочинність, насильницький злочинець, потерпілий, деформація особи, злочинна мотивація.

Постановка проблеми. Детальне вивчення особи насильницького злочинця є доволі складним, оскільки дані про таку особу не є чітко систематизованими. Адже насильницькі злочинці – це особи, які вчинили різні види злочинних посягань: вбивство, грабїж, розбїй, зґвалтування, тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості, поєднане з насильством хуліганство. Різною є й роль насильства у механізмі згаданих злочинів: в одних випадках насильство було елементом мотивації, в інших – лише способом досягнення злочинного результату.

Кожен злочинець як особа є індивідуальним і характеризується сукупністю різних ознак. Це не виключає того, що всю сукупність осіб, які вчинили злочин, можна розбити на певні групи (типи), які характеризуються єдністю якоїсь одної чи декількох найбільш істотних ознак, покладених в основу такого поділу [1, с. 34].

Під час вивчення проблематики насильницької злочинності виникає питання: чи всі злочинці, які вчинили насильницькі злочини, відносяться саме до того особливого типу злочинця, який ми позначили як тип особи насильницького злочинця? Вважаємо, що особа насильницького злочинця має сукупність специфічних якостей і ознак, що дозволяють відрізнити її від інших типів злочинців. Саме тому до цієї категорії злочинців ми не відносимо осіб, які хоч і вчинили насильницькі злочини, але якісно відрізняються від розглянутого типу (наприклад, особи, які спричинили шкоду здоров'ю або й смерть через необережність, а також особи, які страждають на психопатологію).

Аналіз публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питанням особи злочинця загалом та особи насильницького злочинця зокрема присвячували свої праці такі вчені, як Ю. Антонян, В. Бурлаков, О. Джужа, А. Долгова, С. Дьяков, А. Сахаров, Т. Судакова та ін. Вони тією чи іншою мірою торкалися питання поняття та ознак особи насильницького злочинця, попередження насильницької злочинності, а також (що найбільш важливо у контексті цієї публікації) проблем, пов'язаних з групуванням та типологією особи насильницького злочинця.

Метою статті є виділення типів особи насильницького злочинця за найбільш значимими та найбільш характерними критеріями типологізації.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи особу злочинця, як правило, виділяють класифікаційні та типологічні ознаки [2, с. 296].

Класифікація в кримінології виступає методом вивчення злочинності, виявлення типових рис її розвитку, встановлення її структури і динаміки, причин і умов, що визна-

чають її особливості.

Найбільш поширеною є класифікація злочинців, що базується на таких ознаках: демографічна (стать, вік), соціально-економічна (освіта, рід занять тощо), характер злочинного діяння (умисна або необережна форма вини), стан особи в момент вчинення злочину (наявність чи відсутність алкогольного або наркотичного сп'яніння), спосіб вчинення злочину (в групі або однією особою, з використанням зброї чи без неї).

Типології злочинця в кримінології приділено значну увагу, оскільки вона фіксує те головне, без чого не може бути особи злочинця, розкриває внутрішні, стійкі зв'язки між істотними ознаками та тим самим сприяє виявленню закономірностей, властивих злочинцю як типу.

Під типом особи розуміється «сукупність найбільш істотних, характерних рис, що виявляються у ставленні до соціальних явищ безпосередньо в конкретному середовищі» [3, с. 123].

У кримінології типологія особи злочинця здійснюється за різними критеріями, такими як стійкість антисоціальної спрямованості особи та зміст психологічної установки, ступінь суспільної небезпеки особи злочинця, характер особистісно-мотиваційних властивостей, ступінь стійкості злочинної поведінки в різних ситуаціях та ін.

Що стосується особи злочинця, то суспільна небезпека виступає у ролі соціальної властивості особи, що виражається у реальності загрози охоронюваному кримінальним законом суспільним відносинам, і як процес – трансформація цієї властивості у злочинну діяльність [4, с. 34].

При цьому чим більш тяжкий злочин вчиняється, тим більшою антисоціальною спрямованістю характеризується особа. Особа злочинця відрізняється від особи законослухняної людини саме деформованістю морально-психологічних якостей.

Так, В. Бурлаков перераховує п'ять типів криміногенної особи: випадковий, недбалый, нестійкий, звичний, професійний [5, с. 10].

Радянськими кримінологами критично оцінювалася думка німецького кримінолога Зеєліга, який розрізняв: професійних злочинців з ослабленням стримуючих центрів, кризових злочинців, агресивних гвалтівників, сексуальних злочинців з ослабленням стримуючих центрів, примітивно реактивних злочинців, переконаних злочинців, злочинців, які вчиняють злочини через відсутність суспільної дисципліни [6, с. 22].

Взявши за основу схему поведінкових ознак злочинця, Л. Анфіногенов виділяє узагальнені ідентифікаційні характеристики «організованого» (такого, що вчиняє злочини продумано та умисно) та «неорганізованого» (такого, що діє без підготовки) типів насильницького злочинця (вбивць та насильників). Так, для злочинця, який діє умисно, характерним є вияв душевних переживань, гніву і страху через безглузді агресивні дії, установка переваги (надлишкова компенсація), репутація непостійної людини, аморальний спосіб життя, ненависть до самого себе, своїх близьких і до суспільства в цілому, а його гнів вихлюпується назовні у виді агресивної поведінки. Для вбивці-насильника, який діє без підготовки, характерним є приховування душевних переживань, гніву і страху, низька самооцінка, певні фізичні недуги, відсутність честолюбства, відсутність нормального статевого життя [7, с. 46-50].

У кримінології часто типологія злочинців ґрунтується на мотивах вчинених злочинів, оскільки «мотив найбільш яскраво характеризує особу, вона є такою, якими є її мотиви» [8, с. 20-22].

Спираючись на мотив як характеристику особистісних проявів, Т. Судакова виділяє такі типи вбивць: 1) корисливий тип, 2) тип, що самостверджується, 3) тип без чітко сформованого мотиву (або полімотиваційний тип вбивці). Залежно від стійкості антисоціальної спрямованості вона виділяє: 1) абсолютно байдужий тип, 2) відносно байдужий тип, 3) нестійко орієнтований (або ситуативний) тип [9, с. 82-85].

Взявши за основу типологічної класифікації особи насильницького злочинця мотив злочину, можна виділити такі основні типи особи:

1) корисливий (група мотивів: користь, заздрість, помста, конфлікт, відновлення «соціальної справедливості», особисте збагачення);

2) насильницький (об'єднує таку групу мотивів, як: зняття стресу чи напруги, гнів, «покарання», приниження жертви, неприязнь, заздрість, образа, захист себе від агресивної поведінки майбутньої жертви, відновлення справедливості, самоствердження, задоволення потреби у визнанні, задоволення садистських нахилів);

3) сексуально-девіантний (самоствердження, приниження жертви, фізіологічне задо-

волення, помста, ревності, задоволення сексуальних відхилень садистського характеру);

4) атипово-вмотивований (до цього типу належать насильницькі злочинці, мотив злочину яких встановити не видається можливим. Це так звані безглузді, неусвідомлювані, безмотивні, іноді полімотивовані злочини).

Поряд із наведеними критеріями відмежування типів особи насильницького злочинця особливу увагу, на наш погляд, необхідно звернути на такі ознаки, як глибина і стійкість антисоціальної спрямованості особи злочинця, ступінь його суспільної небезпеки.

Саме за характером антисоціальної спрямованості насильницьких злочинців О. Джужа поділяє останніх на три основні типи. До *першого* типу належать злочинці з чітко і стійко вираженою агресивно-насильницькою антигромадською спрямованістю. Такі особи орієнтовані на поведінку, що становить небезпеку для життя, здоров'я і гідності інших громадян. Для них характерним є негативно-зневажливе ставлення до людини та її найважливіших благ, переконаність у допустимості насильницьких засобів вирішення конфліктів. Такий поведінковий стереотип – результат глибокої деформації особи, специфічний продукт езопової життєвої спрямованості. До *другого* типу насильницьких злочинців належать особи, що характеризуються в цілому негативно, які допускали і раніше різні правопорушення, але спрямованість яких на момент вчинення злочинів проти особи явно не виражена. Вчинення насильницького злочину стає засобом досягнення особливо значимих для них цілей, способом заволодіння певним благом. До *третього* типу відносять ситуативних, випадкових злочинців, які до вчинення злочину були характеризовані позитивно або нейтрально, а саме насильницьке посягання вчинили вперше під впливом несприятливої зовнішньої ситуації. В їх поведінці відсутні ознаки, властиві представникам двох попередніх типів. Вони застосовують насильство як реакцію на певну ситуацію [10, с. 106-107].

Спираючись на досить поширений у кримінології варіант типології особи злочинця – професійний тип, звичний, нестійкий, небалий, випадковий, вважаємо за доцільне перенести останній підхід і на типологію особи насильницького злочинця, проте дещо пристосувавши його до специфіки саме насильницьких злочинців.

Незважаючи на загальний об'єднуючий термін «особа насильницького злочинця», очевидно, що різні типи насильницького злочинця (тобто ті, що вчинили різні насильницькі злочини) мають доволі значні відмінності. У той же час, не дивлячись на те, що насильницький злочинець вчиняє різні за ступенем тяжкості злочини, все ж можна виділити загальні типологічні ознаки такої особи. Результати проведеного дослідження свідчать, що холоднокрівного вбивцю, насильника, який жорстоко згвалтував потерпілу, розбійника, який вчинив розкрадання чужого майна із застосуванням надмірної, неадекватної агресії, об'єднують певні типові риси – стійкість антисоціальної спрямованості, глибока деформація морально-етичних якостей структури особи. Ми відносимо цих злочинців до так званого *кримінально-злісного типу* особи сучасного насильницького злочинця. Злочинці цього типу, як правило, заздалегідь виношують ідею злочину, ретельно його обмірковують, готують ґрунт для його вчинення, скрупульозно і ретельно оцінюють всі обставини ситуації, враховують найдрібніші деталі майбутнього злочину.

Як справедливо зазначають вчені-кримінологи, незважаючи на відносно невелику частку розглянутих злочинів в загальній структурі злочинності, саме ці злочини викликають найбільший страх, паніку і жах у населення. І це не випадково, оскільки саме згадані злочини вчиняються найнебезпечнішим типом насильницького злочинця – кримінально-злісним [11, с. 69-70].

Наступний тип особи сучасного насильницького злочинця – *агресивно-ситуативний*. Злочинці цього типу діють, найчастіше, у сфері культури і дозвілля (футбольні фанати, відвідувачі місць вживання алкогольних напоїв, дискотек і т.п.) і побутової сфері (будинки, сім'я). Від попереднього типу його відрізняє непрофесіоналізм, спонтанно виниклий умисел, сприятлива або провокативна обстановка злочину, злочини вчиняються в основному в стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, характеризуються високим ступенем агресії злочинця. У більшості випадків елементом мотивації в механізмі згаданих злочинів є насильство, прагнення принизити, підпорядкувати жертву. Особи дорослих, які вчиняють тяжкі злочини з проявом жорстокості щодо дітей і підлітків, відрізняються такими характерними ознаками, як високий рівень тривожності, емоційна нестійкість, агресивність поведінки, зацікленість на психотравмуючих переживаннях, жорстокість як особистісна риса.

Згаданим типом злочинця вчиняються в основному так звані «безмотивні» алко-

гольні вбивства з особливою жорстокістю, тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості, звалтування, поєднане з насильством хуліганство, грабежі та розбої. Для таких злочинців характерною є неадекватна оцінка самого себе і своєї поведінки.

Щодо надмірної агресивності згаданого типу особи злочинця, то Н. Васильєва вважає, що корені останньої знаходяться у самій структурі особи (можливо, вона кодується генетично), а не формуються порушеною хворобою психікою, оскільки в середньому при шизофренії агресивність знижується, а алкоголь лише вивільняє схильність індивіда до агресивної поведінки [12, с. 16].

Алкоголізація та наркотизація населення, збільшення кількості осіб з психічними відхиленнями дає підстави для висновку, що кількість осіб, що відносяться до досліджуваного типу насильницького злочинця, буде неухильно зростати, що незмінно позначиться і на динаміці насильницької злочинності.

Третій тип особи сучасного насильницького злочинця – так званий *звичний (інфантильний) тип*. Для цього типу особи характерним є поєднання стійкої антисоціальної установки з особистісною незрілістю, інфантилізмом. Насильницькі злочини злочинці цієї категорії вчиняють, як правило, слідуючи стереотипу поведінки, що склався в неблагополучному навколишньому середовищі, особливо серед маргіналів. Цими особами злочини вчиняються радше за «звичкою», за внутрішнім переконанням, що «по-іншому не можна» (наприклад, насильник звик бити близьких в сім'ї, розбійник вважає насильницьке вилучення чужого майна єдиним способом заробітку, хуліган не знає інших способів самовираження, окрім бійки в громадському місці).

Низка вчених описує осіб, які вчинили подібні насильницькі злочини, як нездатних довіряти іншим внаслідок дефіциту в розіграванні ролей, як нездатних фантазувати, про що можна судити з їх імпульсивності і нестачі емпатії, як нездатних до навчання, що впливає з їх нездатності узагальнювати досвід. Більшість ув'язнених, що відповідали названим критеріям, вчиняли в минулому тяжкі насильницькі злочини і вели себе в місцях відбування покарання більш агресивно.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що ми не будемо ілюзій щодо можливості вирішення у межах наукової статті настільки складної наукової проблеми, як типологія насильницьких злочинців. Це лише один з кроків у напрямку до розкриття останньої. Та й запропонована диференціація типів особи сучасного насильницького злочинця є далеко не вичерпною. Разом з тим вона уже дозволяє проводити комплекс попереджувально-профілактичних заходів з різними категоріями злочинців ефективніше, що має сприяти зниженню рівня злочинів насильницької спрямованості.

Бібліографічні посилання

1. Сахаров А. Учение о личности преступника и его значение в профессиональной деятельности органов внутренних дел. М.: МВШМ МВД СССР, 1984. 42 с.
2. Криминология / под общ. ред. А. Долговой. М.: НОРМА-ИНФРА М, 2001. 784 с.
3. Дьяков С. Государственные преступления (против основ конституционного строя и безопасности государства) и государственная преступность. М.: НОРМА, 1999. 307 с.
4. Филимонов В. Общественная опасность личности. Томск: ТГУ, 1973. 154 с.
5. Бурлаков В. Криминогенная личность и индивидуальное предупреждение преступлений: дисс. ... докт. юрид. наук. СПб, 1998. 235 с.
6. Абельцев С. Личность преступника и проблемы криминального насилия. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. 207 с.
7. Анфиногенов А. Психологическое портретирование неустановленного преступника. М.: АУ МВД России, 2002. 211 с.
8. Антоян Ю., Еникеев М., Эминов В. Психология преступника и расследование преступлений. М.: Юристъ, 1996. 336 с.
9. Судакова Т. Убийцы и их жертвы (криминологическое, виктимологическое и уголовно-правовое исследование): дис. ... канд. юрид. наук. Владивосток, 2002. 291 с.
10. Криминология / за заг. ред. д.ю.н., проф. О. Джужи. К.: Атіка, 2009. 312 с.
11. Криминология / под ред. Д. Шели. СПб.: Питер, 2003. 860 с.
12. Агрессия и психическое здоровье / под ред. Т. Дмитриевой и Б. Шостаковича. СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. 464 с.

Надійшла до редакції – 23.08.2019

References

1. Sakharov, A. (1984) Ucheniye o lichnosti prestupnika i yego znachenije v professional'noy deyatel'nosti organov vnutrennikh del [The doctrine of the identity of the offender and its importance in the professional activities of the internal affairs bodies]. М.: MVSHM MVD SSSR [in Russ.].
2. Kriminologiya [Criminology] (2001) / pod obsh. red. A. Dolgovoy. М.: NORMA-INFRA М.

3. D'yakov, S. (1999) Gosudarstvennyye prestupleniya (protiv osnov konstitutsionnogo stroya i bezopasnosti gosudarstva) i gosudarstvennaya prestupnost' [State crimes (against the foundations of the constitutional system and state security) and state crime]. M.: NORMA. [in Russ.].
4. Filimonov, V. (1973) Obshchestvennaya opasnost' lichnosti [Public danger of personality]. Tomsk: TGU. [in Russ.].
5. Burlakov, V. (1998) Kriminogennaya lichnost' i individual'noye preduprezhdeniye prestupleniy [Criminogenic personality and individual crime prevention]: diss. ... dokt. jurid. nauk. SPb, 1998 [in Russ.].
6. Abel'tsev, S. (2000) Lichnost' prestupnika i problemy kriminal'nogo nasiliya [The identity of the offender and the problems of criminal violence]. M.: YUNITI-DANA [in Russ.].
7. Anfinogenov, A. (2002) Psikhologicheskoye portretirovaniye neustanovlennogo prestupnika [Psychological portrait of an unidentified criminal]. M.: AU MVD Rossi [in Russ.].
8. Antonyan, YU., Yenikejev, M., Eminov, V. (1996) Psikhologiya prestupnika i rassledovaniye prestupleniy [Psychology of the criminal and investigation of crimes]. M.: Yurist [in Russ.].
9. Sudakova, T. (2002) Ubiytsy i ikh zhertvy (kriminologicheskoye, viktimologicheskoye i ugovovno-pravovoye issledovaniye) [Assassins and their victims (criminological, victimological and criminal law research)]: dis. ... kand. jurid. nauk. Vladivostok [in Russ.].
10. Kriminologiya [Criminology] (2009) / za zag. red. d.yu.n., prof. O. Dzhuzhi. K.: Atika [in Ukr.] [in Russ.].
11. Kriminologiya [Criminology] (2003) / pod red. D. Sheli. SPb.: Piter [in Russ.].
12. Agressiya i psikhicheskoye zdorov'ye [Aggression and mental health] (2002) / pod red. T. Dmitriyevoy i B. Shostakovicha. SPb.: Yuridicheskij tsentr Press [in Russ.].

SUMMARY

Marysyuk K.B. One more to the question on the typology of a violent criminal. The author has made an attempt to investigate the typology of a violent criminal. It has been established that, based on the typological classification of the person of the violent criminal motive for the crime, the following main types of person can be distinguished: 1. selfish (group of motives: favor, envy, revenge, conflict, restoration of «social justice», personal enrichment); 2. violent (unites such a group of motives as: relieving stress or anger, «punishment», humiliation of the victim, hostility, envy, insult, protection against aggressive behavior of the future victim, restoration of justice, self-affirmation, satisfaction of the need for recognition, satisfaction of sadistic inclinations); 3. sexually deviant (self-affirmation, humiliation of the victim, physiological satisfaction, revenge, jealousy, satisfaction of sexual deviations of a sadistic character); 4. atypically-motivated (this type belongs to violent criminals whose motive for the crime is impossible to establish. These are the so-called «senseless», «unconscious», «motiveless», sometimes «polymotivated» crimes).

Based on a fairly common in criminology variant of the typology of the perpetrator's personality: professional type, habitual, unstable, negligent, casual, we consider it advisable to transfer the latter approach to the typology of the person of the violent criminal, but somewhat adapting it to the specifics of the violent criminals, singling out the culprits themselves. aggressive-sitative and habitual (infantile) types. These classifications make it possible to carry out a complex of preventive and preventive measures with different categories of criminals, which ultimately should help to reduce the level of crimes of violent orientation.

The proposed differentiation of the types of personality of the today violent offender is far from exhaustive. At the same time, it already allows to carry out a complex of preventive measures with different categories of criminals more effectively which should help to reduce the level of crimes of violent character.

Keywords: «crime», «violent criminal», «victim», «deformity of the person», «criminal motivation».